

На жаль, лёс даследавання А. А. Лойкі, хаця і актыўна выкарыстоўваецца ў літаратуразнаўстве, ні разу не перавыдаваўся і застаецца сціплай кніжкай у папяровай вокладцы са знішчанымі ад часу і частага ўжывання аркушамі, духоўна і фактычна вельмі каштоўнымі...

Калі ж надыйдзе час перавыдання кнігі? І шанаванне сваёй культуры? Сваіх эстэтычных адкрыццяў і вынаходніцтваў?

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Лойка, А. А. Адам Міцкевіч і беларуская літаратура / А. А. Лойка. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1959. – 134 с.
2. Mickiewicz, A. Dzieła poetyckie: w 4 t. / A. Mickiewicz. – Warszawa, 1983. – Т. 4. – 395 с.
3. Скибинская, С. И. Белорусские переводы поэмы Адама Мицкевича “Пан Тадеуш”: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03, 10.01.04 / С. И. Скибинская. – Минск, 1982. – 21 с.

УДК 821.161.3.09(092) Лойка А.

ЛІРЫЧНЫ ЦЫКЛ “ПЕРСІДСКІЯ МАТЫВЫ” АЛЕГА ЛОЙКИ Ў КОЛЕ ЛІТАРАТУРНЫХ СУВЯЗЯЎ

В. Б. Нікіфарова

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы

Гродна, Рэспубліка Беларусь

nikiforova_ob@grsu.by

У артыкуле разглядаецца шэраг літаратурных сувязяў, якія можна ўбачыць у лірычным цыкле А. Лойкі “Персідскія матывы”; выяўляецца спецыфіка іх рэалізацыі і прызначэнне. Асаблівая ўвага надаецца кантакту беларускага аўтара з паэзіяй С. Ясеніна. Паміж абодвума паэтамі адзначаны таксама некаторыя тыпалагічныя паралелі.

Ключавыя словы: лірычны цыкл; літаратурны кантакт; цытата; рэмінісцэнцыя; прэтэкст; тыпалагічныя паралелі.

THE LYRIC CYCLE “PERSIAN MOTIVES” BY ALEN LOJKA IN THE CIRCLE OF LITERARY RELATIONS

V. B. Nikifarava

Yanka Kupala State University of Grodno

Grodno, Republic of Belarus

nikiforova_ob@grsu.by

The article examines a number of literary connections that can be found in the lyric cycle “Persian motives” by A. Lojka; the specifics of their implementation and purpose are revealed. Special attention is paid to the contact of the Belarusian author with the poetry of S. Yesenin. There are also some typological parallels between the two authors.

Key words: lyric cycle; literary contact; quote; reminiscence; pretext; typological parallels.

Зборнік Алега Лойкі “Неўміручасць” (2000), дзе “Персідскія матывы” занялі сваё належнае месца, літаральна прасякнуты разнастайнымі літаратурнымі перазавамі. Адны

ўзнікаюць у працэсе разгортвання аўтарскіх асацыяцый, – альбо знарок падкрэсленыя эпіграфам ці спасылкай (напрыклад, непасрэдны зварот да тэксту М. Танка ў трыпціху “Звон кафедральны”), альбо амаль не вызначаныя, “факультатыўныя” (як паралель паміж вершам М. Багдановіча “Народ, беларускі народ...” і лойкаўскім “О беларускі нізрынута краю...”). Другія нагадваюць спробу дыялогу з вялікімі папярэднікамі – Я. Коласам (“Мой родны кут...”) і Я. Купалам (“А я ў сілачку ўвабраўся...”). Усталяванне падобных кантактаў з класікамі айчыннай і сусветнай паэзіі выразна актуалізуе галоўную канцэпцыю зборніка, адлюстраваную ў назве “Неўміручасць”, а таксама ў цэнтральнай праблеме, якую можна азначыць як “лёс паэта – лёс Радзімы”. Так, нездарма ў полі зроку А. Лойкі ўзнікаюць польскія выгнаннікі А. Міцкевіч (узгадайма “Слёзы Адамавы” з цыкла “Парыж, Парыж”) і Ч. Мілаш (“Ні гадана, ні гадана...”). Майстар слова і глыбокі даследчык літаратуры, А. Лойка заўсёды адчуваў побач прысутнасць блізкіх па духу славытых мастакоў як кола цікавых суразмоўцаў, дзе нараджаюцца арыгінальныя ідэі і вобразы, і як папярэджанне, якое нельга ігнараваць: “На Пушкінаў скрозь хапала куль, / Нож на сябе Купалы точаць” [2, с. 96]. Пад такім уплывам паэт выказаў сваё credo:

Не прыгінаўся б... Не прыгнуся...

Хоць не хрышчуся даўно, – перахрышчуся.

Хрышчуся Пушкіным.

Хрышчуся Купалам [2, с. 96].

(“Страляй у мяне, Дантэс!..”)

Кіруючыся гэтым прынцыпам, лірычны герой верша “Кім быць?” прызнаецца, што хацеў бы быць

...Сапфо – у Эладзе,

Бёрнсам – у шатландскай карчме,

Эдгарам По над По, над Луарай – Мэрымэ,

Полям Верленам – у Нотр-Дамскіх нёфах,

У венгерскай пушце – Шандорам Пецефі,

У Ене – Шылерам з горда ўзнятай галавой,

Львом Талстым – у Яснай Паляне,

Блокам над Нявой,

У каталіцкай Польшчы – Езусам Хрыстусам,

Скрозь і ўсюды застаючыся беларусам!.. [2, с. 71].

Такім чынам, быць самім сабой для яго магчыма толькі ў арганічным адзінстве з родным светам і з сусветам культуры па-над межамі прасторы і часу. Так што з’яўленне постаці С. Ясеніна ў літаратурным сумоўі зборніка “Неўміручасць” не здаецца ані нечаканым, ані выпадковым. Яго прысутнасць выяўляецца “пункцірам” на працягу ўсёй кнігі як у прыхаваных рэмінісцэнцыях, так і ў амаль прамым цытаванні: “Штаны задзёршы, я не бег за камсамолам, / За Партыяй – тым больш не бег” [2, с. 119] (“Палітычнае”). Безумоўна, А. Лойку імпанавала асоба С. Ясеніна, падабалася ясенінскае “песенное слово” і смелая ўстаноўка “петь по-свойски, даже как лягушка” [1, с. 186] (“Быть поэтом – это значит то же...”). Агульным для абодвух паэтаў было шанаванне А. Пушкіна. Аднак перш за ўсё іх лучыла адзначанае вышэй імкненне прымірыць “усяветнасць” сваіх душэўных парыванняў (аж да Млечнага Шляху) з глыбокай прывязанасцю да роднага краю, які так і хочацца рыфмаваць з раем (напрыклад, у вершы “Мой край” А. Лойкі).

Вялікая любоў, калі нават “не надо рая, / Дайте родину мою” [1, с. 52] (“Гой ты, Русь моя родная...”) абярнулася трагедыяй. С. Ясенін у маладосці, А. Лойка – у сталасці сутыкнуліся з сітуацыяй гістарычнага пералому, калі рашуча змяніліся палітычная сітуацыя і само аблічча Радзімы. Адзін быў сведкам узнікнення новай дзяржавы – СССР, другому давялося ўбачыць яе разбурэнне. У пачатку ХХ ст. С. Ясенін быў гатовы вітаць “Преображение” Расіі як новы прарок, але хутка адчуў, што стаіць “за прощальной обедней / Кадыших листвою берез” [1, с. 107] (“Я последний поэт деревни...”) і “только мне, как псаломщику, петь / Над родимой страной аллилуйя” [1, с. 261] (“Сорокоуст”). Напрыканцы ХХ ст. А. Лойка, пакутуючы ад таго, што нацыянальнае адраджэнне ў Беларусі зноў не дасягнула жаданай мэты, назваў сябе “памірання адпявальшчыкам” [2, с. 134] (“Каля Пулаваў”).

Крызіс нацыянальны і асабісты ўтварылі нясцерпна балючы рэзананс. Каб знайсці выйсце, важна ўгрунтавацца на чымсьці агульназначным, неўміручым, як шматвяковыя традыцыі паэзіі Усходу. Верагодна, да гэтага і імкнуўся С. Ясенін, ствараючы свой лірычны цыкл “Персідскія матывы” (1924–1925). Ён спадзяваўся знайсці ў Персіі крыніцу натхнення, па-новаму паглядзець з адлегласці на сябе і на родную Русь, загаць траўмы душы – “Синими цветами Тегерана / Я лечу их нынче в чайхане” [1, с. 175] (“Улеглась моя былая рана...”). У спробе гэтай была доля гульні фантазіі, вынікам якое і з’яўляюцца “сінія кветкі **Цегерана**”, бо ў сваіх усходніх падарожжах паэт праехаў не далей за Баку (“Никогда я не был на Босфоре, / Ты меня не спрашивай о нем...” [1, с. 180]). Таму некаторая самаіронія, усмешлівыя інтанацыі ўраўнаважваюць шчырую ўсхваляванасць, выкліканую марамі пра каханне, прыгажосцю, экзотыкай. Вобразы накіталт: “задумчивая пери”, “шаль из Хороссана и ковер ширазский”, “запах олеандра и левкоя”, ружа і салавей, сад і мора ў спалучэнні з матывамі кахання, віна, песні ды гучнымі імёнамі Саадзі, Хаяма, Гасана – усё гэта стварае атмасферу “голубой родины Фирдуси”, краіны паэзіі. Відавочна, што С. Ясенін узяў яе з глыбінь уласнай душы, абапіраючыся не столькі на канкрэтныя прэтэксты, колькі на стэрэатыпныя ўяўленні аб “таямнічым Усходзе”, замацаваныя ў еўрапейскай культуры. Але і ў царстве мрояў ён памятае: “Как бы ни был красив Шираз, / Он не лучше рязанских раздолий” [1, с. 178] (“Шаганэ ты моя, Шаганэ...”).

У выпадку А. Лойкі сувязь з прэтэкстам, прынамсі ясенінскім, самая непасрэдная. Аднак беларускі аўтар часта сцвярджае яе нібыта “ад супрацьлеглага”. Так, цыкл адкрываецца рашучай заявай: “Шаганэ не было...” [2, с. 162]. У трэцім вершы спрэчка працягваецца: “Не пытаў нічога я ў мянялы” [2, с. 163]. Узгадайма, што рускі вандроўнік у С. Ясеніна тройчы спрабаваў даведацца пра персідскую мову кахання і атрымаў “кароткі” адказ:

О любви в словах не говорят,
О любви вздыхают лишь украдкой,
Да глаза, как яхонты, горят.

Поцелуй названья не имеет,
Поцелуй не надпись на гробах.
Красной розой поцелуи веют,
Лепестками тая на губах.

От любви не требуют поруки,
С нею знают радость и беду.
“Ты – моя”, – сказать лишь могут руки,
Что срывали черную чадру [1, с. 177].
(“Я спросил сегодня у менялы...”)

Неадпаведнасць паміж чаканым (просты пераклад рускіх слоў) і атрыманым адказам выяўляе розніцу культурных традыцый, выклікаючы стрыманую ўсмешку. Герой А. Лойкі вядзе сваю гульнію адваротным шляхам:

Не пытаў нічога я ў мянялы,
Бо не знала маладосць мая мянял,
І даруйце ўсе мне ў свеце Лалы
І даруй прыгожшая між Лал,

Бо і ў подумцы не меў я аніколі
Знерухоміць вашыя чадры,
Даць рукам сваім сваволлю-волю,
Троічным жаданнем іх шчадрыць!.. [2, с. 163–164].

Ён гарэзна парушае стэрэатыпнае чаканне і не заходзіць у сад персідскіх любошчаў. Руху насустрач не бачыцца і з другога боку:

Лалы ж усміхаюцца памалу,
Найпамалей – гошшая між Лал:
“То ж твая бяда, хлапчына малы,

Што ў жыцці не ведаў ты мянял,

Што не нёс у дар алмазных клункаў,
Персіі пабачыць не жадаў
І не знаў персідскіх пацалункаў
І за імі што, таго не знаў!..” [2, с. 164].

Апроч культурна-прасторавай дыстанцыі ў цыкле А. Лойкі акцэнтавана дыстанцыя часу. Лірычны герой С. Ясеніна не зважаў на канкрэтныя прыкметы эпохі. Яго рэфлексія была звязана з тым, што звычайна лічыцца вечным: прырода (“тихо розы бегут по полям” – “волнистая рожь при луне”); універсальныя перажыванні (каханне, здрада, разлука, асалода ад прыгажосці і творчасці) ды філасофскія праблемы (каштоўнасць кожнага моманту жыцця, свабода, шчасце). Нават мяняла, “что дает за полтумана по рублю”, уяўляецца нейкім спрадвечным. Наадварот, лірычны герой А. Лойкі востра адчувае, што зараз “іншы час, інакшая пара” [2, с. 164]. Да таго ж ён з лёгкай іроніяй супрацьпастаўляе сваю маладосць, што “не знала мянял”, сучаснасці, калі “навакол мянялы” [2, с. 164], калі “пруць аўтобусы Мінск – Стамбул” [2, с. 171] адно чаўнакоў з чамаданами, і аніхто не ўспомніць, што гэта горад, “дзе памёр Адам Міцкевіч” [2, с. 172] (“Аўтобусы на Стамбул”). Герой-летуценнік, які захаваў юнацкую шчырасць, адданасць роднаму, у сённяшнім прагматычным свеце адчувае сябе не надта ўтульна. Не ў захапленні ён і ад рэальнай усходняй экзотыкі:

Ды ў мячэць мне не імчэць,
У мячэці рабіць мне нечага. <...>
І чалма не да твару мне,
Хоць я рады “Салам алейкум!”
І “Алейкум салам!”, бы вясне,
Мне шаптаць, як малітву, давеку!” [2, с. 163].
(“Кліча, кліча мула ў мячэць...”)

Ён імкнецца ў свет усходняй культуры як тыповы філолаг – праз сілу слова і слоўнага мастацтва. У думках ён звяртаецца да вечных кніг:

У кожнага – свой Цегеран,
Раны свае і цяга,
Біблія ці Каран,
Злюб, прыгажосць, прысяга [2, с. 167].
(“У кожнага свой Цегеран...”)

Але ўсё гэта “аб кімсьці – сны, сны” [1, с. 166], і таму

Смутку няма, ні крыўды, ні гора,
Спрахнуў каўчэг зусім, –
Ты аб нічым мне не гаворыш
І – аб усім [2, с. 166].
(“Арарат бясконцай прасторы...”)

Славутых паэтаў сярэднявечнай Персіі А. Лойка не згадвае. У сваёй памяці ён трымае іншыя творы, дзе “персідскія матывы” распрацаваны еўрапейскімі майстрамі слова. Так, у першым вершы цыкла настойлівым рэфрэнам гучыць ясенінская цытата “Шаганэ ты мая, Шаганэ!..” Лірычны герой разважае: “Шаганэ не было, а было летуценне, / Мара аб прыгожым, прыгожага прага”, <...> “спакуса”, <...> “а была толькі песня,

Што прымроіў пясняр у дрыготкай цішы,
Што ўсміхала яму яго вусны балесне,
Што была толькі тым, што памрэ й не ўваскрэсне,
Крык раджаючы ачараванай душы...” [2, с. 162].

Аналітычны розум навукоўца (у сучасным цёплым “клятчатым кашнэ”) гаворыць, што варта не перабольшваць ролю фактаў рэальнай біяграфіі рускага паэта, а сканцэнтравана

увагу на яго ўнутраных, творчых памкненнях. Пачуцці ж знаходзяцца цалкам пад магічным уплывам ясенінскага верша і яго гераіні.

Цікава, што ў “Персідскіх матывах” С. Ясеніна звязаны з рэальным прататыпам вобраз Шаганэ надоўга выводзіць з поля зроку аўтара ўмоўна-паэтычны вобраз прыўкраснай Лалы. У А. Лойкі наадварот. Для яго Шаганэ – перш за ўсё літаратурны персанаж, таму следам за ёй у яго цыкл натуральна ўваходзяць і “прыгожшая між Лал”, і Зюлейка, якая ў адрозненне ад аднайменнай гераіні “Заходне-ўсходняга дывану” І. В. Гётэ – не чуе натхнёнага паэта і “знаць не знае зязюлі” [2, с. 176]. Згадваецца і персідская князеўна, ахвяра “Сцяпана-бунтара” [2, с. 170]. Яе беларускі свавольнік насуперак песні Д. Садоўнікава ратуе з “волжскіх бруй” [2, с. 171] (“Персідская князеўна”).

Не мог А. Лойка прамінуць таксама “Слуцкіх ткачых” М. Багдановіча, але і тут уступіў у спрэчку з прэтэкстам:

Іх не палоніць палон,
Ні пан, ні магнат надзіманы,
Край бору зубчаты відзён
І васілёк недзірваны... [2, с. 168].

Сувязь усталёўваецца як праз рэмінісцэнцыю (васілёк) і мікрацытату, так і “ад супрацьлеглага”:

Ды не васілёчак ткуць
Слуцкія ткачыкі, –
Машыны тах-мах, мах-тах,
Заморскі ўзор на экране...
Персідскі радуйся, шах,
Радуйцеся, персіяне!..” [2, с. 169].
(“Ткачыкі”)

Як бы ні гуляў А. Лойка стэрэатыпамі “ўсходняга міфа” ды літаратурнымі перазовамі, куды б ні накіроўваў свой шлях і позірк, – яго свядомасцю валодаюць думкі пра Беларусь (зноў паралель з С. Ясеніным, які не змог жыць без свайго “родимога края”). Беларускі паэт прызнаецца:

Не майго яны свету,
Не мая яны мэта –
Маладзік Магамета,
Зорка-зара Магамета.

Ах, маладзік сярпасты,
Цененькі, як націнка,
Сэрца майго ты частка,
Беларусі часцінка!.. [2, с. 169].
(“Маладзік Магамета”)

Лірычнага героя непакоіць лёс Радзімы. Як ёй і яе народу захаваць нацыянальную ды культурную ідэнтычнасць? “І па мове, / Мне адзінай, – / Што рабіць мне, / Муэдзіне?!” – пытаецца ён у вершы “Скарга муэдзіну”, бо спадзяецца, што досвед усходняй краіны з найбагацейшай гісторыяй можа быць тут карысным. Праўда, на паэтавы скаргі-пытанні “адварочваецца / Муэдзін, / Застаюся я / Адзін” [2, с. 174], і Лала не раскрыла ніводнай са сваіх таямніц.

Аднак беларускі паэт усё ж здолеў душэўна парадніцца з далёкім і прыцягальным культурным светам. Цыкл завяршаецца выразнымі радкамі:

О мая Персія, мой Цегеране,
Зоркай зялёнаю, праўдай Карана
Далеч прыгожая вас бласлаўляла,
Сем таямніц адзінокай Лалы!.. [2, с. 177].
(“Сем таямніц адзінокай Лалы...”)

Знайсці “сваю” Персію і сказаць пра яе сваё слова А. Лойку, безумоўна, дапамаглі кантакты з шэрагам еўрапейскіх паэтаў, якія ўжо развівалі ў сваіх творах “персідскія матывы” ў спалучэнні з думкамі пра родны край і свой народ. Сувязь з прэтэкстамі беларускі аўтар падкрэсліваў выкарыстаннем цытат, рэмінісцэнцый, але пры гэтым істотна іх пераасэнсоўваў, даваў сваім думкам нечаканы, супрацьлеглы кірунак. Такім чынам ён выяўляў уласную творчую свабоду і актывізаваў увагу і чуйнасць чытача, каб разам з ім засяродзіцца на праблеме лёсу Беларусі – у цяперашнім і будучым свеце.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Есенин, С.А. Собрание сочинений: в 2 т. / С. А. Есенин. – Минск: Маст. літ., 1992. – Т. 1: Стихотворения. Поэмы. – 480 с.
2. Лойка, А. Неўміручасць: вершы / А. Лойка. – Мінск: Літ.-маст. фонд «Нёман», 2000. – 200 с.

УДК 821.161.3.09(092)Лойка А.

АЛЕГ ЛОЙКА, АБО ТАЛЕНТ РАЗУМЕЦЬ ДУШУ ТВОРЦЫ

Т. С. Нуждзіна

*Мазыр, Рэспубліка Беларусь
buslik2006@mail.ru*

У артыкуле вызначаны асаблівасці творчага быцця А. Лойкі ў вучэбна-педагагічным, навуковым і мастацка-эсэістычным дыскурсе. Падкрэслены значнасць і арыгінальнасць яго аўтарскіх дапаможнікаў для вышэйшых навучальных устаноў. Раскрыты характар узаемадзеяння выкладчыцкага вопыту з даследчыцка-аналітычнымі прынцыпамі выкладання матэрыялу і паэтычным талентам творцы. Даследаваны мастацкі вопыт Алега Лойкі-эсэіста ў раманах, прысвечаных Я. Купалу, Ф. Скарыну, У. Караткевічу.

Ключавыя словы: Алег Лойка; талент; педагог; вучоны; факталагічная дасведчанасць; вучэбны дапаможнік; раман-эсэ.

ALEH LOJKA, OR TALENT TO UNDERSTAND THE SOUL OF THE CREATOR

T. S. Nuzhdzina

*Mazyr, Republic of Belarus
buslik2006@mail.ru*

The article identifies the features of A. Lojka's creative life in educational, scientific, artistic and essayistic discourse. The importance and originality of his author's manuals for higher education institutions are emphasized. The nature of the interaction of teaching experience with the research and analytical principles of teaching the material and the poetic talent of the creator is revealed. The artistic experience of Aleh Lojka-essayist in novels dedicated to J. Kupala, F. Skaryna, U. Karatkevich has been studied.

Key words: Aleh Lojka; talent; teacher; scientist; factual awareness; textbook; novel-essay.

Яго, Алега Антонавіча Лойку, падараваў Беларусі шчодры май 1931 г. Не ведаў тады родны Слонім, не ведалі і бацькі – Антон Цімафеевіч, вядомы ў ваколіцах Слоніма як